

Ukrainian Medicine 16th-18th Centuries. History of Medical Terminology Formation

Hanna Dydyk-Meush

*Professor of Pilology, Ukrainian Catholic University
Doctor of Philology, Department of Ukrainian Language,
I. Kryp'yakevych Institute of Ukrainian Studies
Email: hanna.dydykmeush@gmail.com*

Abstract

The culture of Ukrainians and the high level of development in all spheres of life are reproduced in monuments of the Ukrainian language of the 16th–18th centuries. In ancient texts, in particular, it is also about achievements in medicine. The proposed article is devoted to the development and formation of the medical lexicon of the Old Ukrainian language and, accordingly, medical terminology using the example of the names of people who treated patients in ancient times. The corpus of such lexemes was selected from handwritten old Ukrainian monuments kept in archives, as well as from the card files of two large dictionaries – “Historical Dictionary of the Ukrainian Language” edited by E. Tymchenko and “Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th century”. The collected factual material proves that at that time both folk healers, healers, and certified doctors were engaged in medical practice. The latter, as evidenced by the materials of monuments of the Ukrainian language, had names *лѣкаръ, докторъ, медикъ, цируликъ, балвѣръ, майстеръ* etc.

The vast majority of these words are internationalisms that function in pan-European wide medical practice. A part of them has been preserved in the modern Ukrainian literary lexicon, and a part functions in dialect speech.

Keywords: *Old Ukrainian language, Ukrainian written records, medical vocabulary, medical terminology, borrowed words, dialect, literary language.*

УКРАЇНСЬКА МЕДИЦИНА XVI–XVIII СТОЛІТЬ. Історія формування медичної термінології

Ганна Дидик-Меуш

Анотація

Культура українців та високий рівень розвитку в усіх сферах життя відтворені в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. У давніх текстах, зокрема, йдеться і про здобутки в медицині. Пропонована стаття присвячена розвитку та формуванню медичного лексикону староукраїнської мови і відповідно медичної термінології на прикладі назв осіб, які в давнину лікували хворих. Корпус таких лексем вибрано із рукописних староукраїнських пам'яток, які зберігаються в архівах, а також із картотек двох великих словників – «Історичного словника українського язика» за ред. Є.Тимченка та «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.». Зібраний фактичний матеріал доводить, що в той час медичною практикою займалися як народні цілителі, знахарі, так і дипломовані лікарі. Останні, як свідчать матеріали пам'яток української мови, мали назви *лъкаръ*, *докторъ*, *медикъ*, *цируликъ*, *балвъръ*, *майстеръ* та ін.

Переважна більшість цих слів – інтернаціоналізми, які широко функціонують в загальноєвропейській медичній практиці. Частина з них збереглася в сучасному українському літературному лексиконі, а частина функціонує в діалектному мовленні.

Ключові слова: *староукраїнська мова, українські писемні пам'ятки, медична лексика, медична термінологія, запозичені слова, діалект, літературна мова.*

На українських теренах у ранньомодерну добу, за свідченням мандрівників-іноземців, був високий рівень медичної культури та гігієни. Павло Алеппський із Сирії, описуючи подорож патріарха Макарія Україною в середині XVII ст., наголошував, що в усіх українських містах та великих селах є лазні, шпиталі, притулки для інвалідів. Німецький мандрівник Ульріх Вердум, відвідавши Україну 1670 року, був подивований належним доглядом за дітьми та літніми людьми, а рівень загальної гігієни, на його думку, такий же, як у Європі (Ганіткевич, 2004, с. 24).

Розвиток медичної практики зумовив і розвиток відповідної лексики для називання важливих медичних понять, предметів та явищ. У пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. виявлено чимало назв осіб, що лікували хворих: *баба, баиля, волхвъ, вѣцокъ, вошебникъ, вошебница, чародѣй, чародѣйникъ, чаровникъ, чаровница, ворожка, ворожѣля, ворожбитъ, вражбитъ, ворожебникъ, шепотница; цѣлитель, врачъ, лѣкаръ, лѣкарка, докторъ, докторка, докторчикъ, медикъ, цѣруликъ, балверъ, майстеръ, мистръ*. Ці найменування об'єднані семантичними опозиціями 'науковий' – 'народний', 'традиційний' – 'нетрадиційний', 'визнаний' – 'заборонений', 'фаховий' – 'аматорський'.

Звернімо увагу на деякі з них, що іменують осіб, які мали певні наукові знання та освіту для того, щоби надавати хворим людям медичну допомогу.

Лѣкаръ. Назва *лѣкаръ*¹, як свідчить текст Учительного Євангелія XVI ст., мала нечітку семантику, бо могла стосуватися людини, що не тільки володіла професійними навичками медика, а й застосовувала надприродні методи діагностування: *Былъ єдинъ жи(д)... івсифъ... лѣкаръ котрый могъ попытавши дна коло сер(д)ця хорому чоловіку, повъ(л) ча(с) и годину смерти (XVI ст. УЄ №29519, 267)*. Усе ж, за матеріалами пам'яток, слово *лѣкаръ* стосувалося насамперед людини, здатної кваліфікувати недугу і надати необхідну допомогу хворому: *И якъ лѣкареве досконалыє, кг(д)ы хоробы долгіє лѣча(т), великихъ*

¹ Усі скорочення джерел див. у: Гринчишин Д.Г., Чікало М.І. (1994). Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Список використаних джерел. Львів.

лѣкарствѣ заживаючи до здорова приводя(т), и незавше ведлугъ звычайо докто(р)ского оныхъ лѣчатъ, але часомъ и даромъ (Острог, 1607 Лѣк. 28); *звичай той лѣкарове мають, же не первой починають хоробу лѣчити, але причинъ хоробы забѣгають, и тую первой задержують. Наприкладъ хто на очи захорѣсть, лѣкаръ до улѣченя ихъ приступуючи, не до... очій лѣкарства прикладає(т), але о направъ головы первѣ(и) где естъ корень, и жродло тоѣ хоробы, и о еѣ улѣченю промысль чинить* (Київ, 1637 УЄ Кал. 108) та ін.

Відповідно до жанрів літератури доби бароко слова з розряду звичних назв відомих осіб чи явищ переходили до розряду образних, зокрема функціонували як перифрази, кожен із яких мав різний ступінь експресивності, а тому не став звичним паралелізмом до усталених назв. Тексти фіксують низку перифраз зі словом *лѣкаръ* стосовно Ісуса Христа: *щасливый и добрый лѣкаръ, лѣкаръ добрый и хитрый* ('знаючий'), *правдивый лѣкаръ, посполитый лѣкаръ, небесный лѣкаръ*. А також субстантивні сполучення *лѣкар* и *збавитель, лѣкаръ и выдкупитель* (XVI ст. Картотека). Спорадично трапилася в давніх текстах назва *лѣкарка* 'Богородиця': *Демянъ Атанасовичъ, маючи в(ъ) своихъ в(ъ)нутрностяхъ(ъ) болезнь великую, до небесной ся лѣка(р)ки пресвятой богородици Слещкой уда(л), просячи еи, жебы тую болѣзнь в(ъ) его в(ъ)нутреностя(х) улѣчила* (XVII ст. Картотека).

Докторь. Латинізм *докторь* 'лікар' зафіксований на всій слов'янській мовній території. Виявлено кілька словотвірних варіантів цього латинізму: форма *дохтур* характерна переважно для сербської та хорватської мов; у словенській мові найчастіше трапляється *дохтар* і рідше – *дохтер*. Професор Я. Сятковський стверджує: «Окрім безпосереднього латинського впливу, тут має значення мова-посередник: до східнослов'янських мов запозичення прийшло з польської (чи з німецької) мови; до лужицької – через німецьку мову; до болгарської мови – через російську, німецьку чи польську мови» (Siatkowski, 2004, s. 97).

Староукраїнська назва *докторь* засвідчена від II половини XVI ст., часто в парі з синонімом-дублетом *лѣкаръ*: *жаде(н) докторь анъ лѣкаръ тыхъ хорихъ и немощныхъ не могли улѣчити, котрыи были отъ бѣса*

навъжнены (к. XVI ст. УЄ № 31, 22 зв.). Назва *докторъ* мала широкі жанрові рамки використання – діловодство, хроніки, гомілійна література, поезія. Слово вживалося в кількох значеннях: 1) ‘лікар, доктор’ (*на лекарства и на докторы, улечачи здорье мое, великий коштъ..., принял... вено мое... малжонкови моему даю* – Володимир, 1569 АрхЮЗР 8/III, 184); 2) ‘учений-медик’ (*Комплентъ науки о пуцаню крови, зобранныи зъ афоризмовъ авиценны, етиуса саванароллгъ и иншихъ славныхъ докторовъ* – XVI ст. Наука 43); 3) ‘учений, високоосвічена людина’: *Слухай же на тыс слова Господние о Петре светомъ своихъ Греческихъ докторовъ, учителей и писаровъ* – Вільна, 1597 РИБ XIX, 246); *А з Докторовъ святыхъ, маемъ Иоанна Дамаскина, з которого обширного и ясного писма, яконайкоротшей тутъ помгнимъ* – Київ, 1619 Аз.В. 26); *докторъ единъ учоный... противъ тому мовить, ижъ Газы в палестинско(и) границы положенной о(т) каира* (поч. XVII ст. Проп.р. 45); *которого то доктора, абы съ розумгль, не за еретика читаль* (1625 Кир.Н. 22). Пор.: старопольське *doctor* ‘лікар, медик’ і ‘доктор медицини’ засвідчене від початку XVI ст. (Jankowiak 2006, s. 94); старобілоруське *докторъ* ‘лікар’, ‘людина, яка має найвищий науковий ступінь’ (*докторъ въ лекарстве* ‘доктор медицини’, *докторъ писма светого* ‘доктор теології’) зафіксоване від I половини XVI ст. (Дидик-Меуш, 2008, с. 78–79).

Медикъ. Староукраїнське слово *медикъ* ‘лікар’ спорадично трапляється в пам’ятках XVI–XVIII ст.: *свгьдча(т) натуралистове и медыкове албо лгькари, ижъ такій естъ до мнгьманя або розумгня в роженю людей скуто(к) и такая мо(ц), же немоя(т)ко си якъколве(к) матка его зачинаючи, в мысли и мнгьманю мгла, знакъ речи якый завше прекладаеть, которой речи значный прикла(д) в бытейски(x) читаемъ* (поч. XVII ст. Проп.р. 68 зв.). У спеціальних медичних трактатах слово *медикъ* набувало «спеціалізації», що відобразилося в розширенні його семантики – поява значення ‘учений-медик’: *Оспи причина, ведлугъ медиковъ, е(ст) материнская, которою ся кормить плодъ в животгъ и которая мгье(т) в себе зли(x) гуморовъ* (XVIII ст. Картотека Тимч.). Пам’ятки засвідчують похідні назви – *медикаментъ* ‘ліки’ і *медический* ‘медичний’: *лгькарственныє медикамента, реестръ медикаментовъ,*

книга медицинская (1724 Картотека Тимч.).

Майстерь. У книжці «Слово про слово» українська дослідниця Алла Коваль розкрила історію «родини слова *майстер*». На думку вченої, «є в ній особи поважні – *магістр, маестро, метр*, просто *містер*, а є й “звичайні” люди – *майстер, метрдомель*, просто *мастак*. Усі вони [...] приходили до нас із різних мов: *маестро* – з італійської, *містер* – з англійської, *метр* (наставник) і *метрдомель* – із французької», хоч етимон у них спільний (Коваль, 1986, с. 175). Староукраїнське слово *майстерь* запозичене з нім. *Méister* від лат. *magister* ‘начальник, учитель, керівник’.

Пам’ятки української мови XVI–XVIII ст. репрезентують часто вживану назву *майстерь* з кількома значеннями. Перше значення – ‘фахівець із якогось ремесла; ремісник’: *кды ю(ж) с помочю божию зачне(т) ся робота в мурованю тогды мы бра(т)ство маємо платити ма(и)строви на ка(ж)ды(и) ты(ж)де(н) коли робота ити буде(т) по золоты(х) два полски(х)* (Львів, 1591 ЛСБ 159); *И збиралися день отъ дня болше и майстери всякіи, ремесники, седельники, лучники* (1672 Картотека Тимч.).

Друге значення – ‘спеціаліст, знавець; той, хто досяг досконалості у своїй роботі’: *Если хочеш хитрецем, майстром, ремесником руководѣльным быти и других вымыслом превзыйти, чим бы ест и от сусѣд прославитися и грошики собрати могл, пад, поклони ми ся, я тебе упремудрю, научу* (1599–1600 Виш.Кн. 47); *з тых полтору тисечи золоты(х) на ко(ж)ды(и) рокъ на выхованье учоного чоловѣка маи(с)тра в греческомъ язyku бѣглого... золоты(х) по(л)тороса пожи(т)ку принастати має(т), и то нигде то(л)ко на науку оборочено будетъ* (Львів, 1622 ЛСБ 435).

Третє значення – ‘навчитель, наставник’: *[рицарь] рекъ о ма(и)стру прошу тя заховай здоровья мое а я тобѣ добре заплачу, отповѣда(л) ча(р)нокнижникъ учиню то* (1693 Картотека Тимч.); *Аристотелес был маистром Александра великого* (1699 Картотека Тимч.). Оказіонально трапилися значення ‘провідник, керівник, головнокомандувач’ (*Архістрати(г)*): *Найвишій гетман або водз во(и)сковы(и), або жо(л)нѣрствъ майстеръ жолнѣро(м), або старші(и) кня(з). воєвода*

(1627 ЛБ 181)) та ‘доктор богослов’я, філософії’: *Іоанъ Ернестъ Кграбе, майстеръ философіи, богословіи кандидатъ въ Академіи Прусской Кролевецкой... писалъ о томъ* (XVIII ст. Картотека Тимч.).

Значення ‘учений-лікар’ перебувало на маргінесі полісемічної структури слова *майстеръ*; вдалося виявити один приклад використання цієї медичної назви в пам’ятці релігійного жанру I половини XVII ст.: *Албо в лѣкарски(х) наукахъ найдуючійся люде не такъ поступовати звыкли, коли проти(в) хоры(х) припа(д)ковъ албо пригодъ готуютъся; Ижъ ведлугъ досвѣ(д)ченя и науки перши(х) маistro(в), помѣрковане скромного житя напредъ оповѣдають хоры(м): што если заховають, надѣєю здорова ониыхъ упевняютъ, а если не послушаютъ, близкую смерть быти ознаймуютъ* (Київ, 1619 Гр.Сл. 194).

У парадигматиці слово *майстеръ* мало синонімічну пару – слово *мистръ*. Ця назва теж вживалася зі значеннями: ‘фахівець із якого-небудь ремесла; ремісник, майстер’: *А продалъ Єго Милость мнѣ попел праве добрій, варунковій, в бочках под брак Кѣданский, для которого бракованя маѣт княз Роман Єго Милость и мистра своего попелного при том попеле на комягох до Кѣданска послати* (Вільна, 1555 AS VII, 10); *знашли мистры добрыи и зеднали штобы покрылы [церковъ] карамидою доброю целою* (Ясси, 1566 ЛСБ 165); ‘спеціаліст, знавець; той, хто досяг досконалості у своїй роботі’: *Яко посполите и въ будованью дому, отъ того свецкого, хотя многие робятъ, але не вси мистрами суть, што будуютъ* (Вільна, 1599 Ант. 810); ‘учитель, наставник’ (з ласкою твоєю мовячи, допуро иду з школы... можешъ се пытати нашого мистра если правду повѣдаю (XVI ст. Розм. 7–7 зв.); *марія же принесла мистру мира многоцѣннаго помастила ноги ісусови, и отерла волосы своими* (поч. XVII ст. УС № 91, 26 зв.); *По немъ зараз повсталъ... учень єго Калвинъ, и перелицовалъ науку мистра своего Лютера* (Київ, 1619 О обр. 34). Слово *мистръ* викоистовували і як образна назва стосовно Ісуса Христа: *мають при собѣ обещаного одъ Христа научителя и мистра правды Духа Светого; ... мають старожитность Греческихъ учителей и вси выводы правды* (Вільна, 1597 РИБ XIX, 212).

Про активність слова *мистръ* у мові досліджуваного періоду свідчить низка похідних: *мистерне* ‘майстерно, вміло’, *мистровский* ‘який

належить майстрові, стосується майстра', *мистровство* 'вправність, майстерність' (дет. див.: Дидик-Меуш, 2008, с. 87).

Назва *мистр* виступала табуїстичним найменуванням ката – людини, в обов'язки якої (відповідно до міського статуту) входило карати засуджених на тортури чи на страту. Як стверджує історик Наталя Яковенко, замах на «добру славу» людини обтяжувався тим, що кривдник у запалі сварки міг пов'язати її ім'я з катівським ремеслом: «Табуювання професії ката було настільки безумовним, що будь-яка аналогія з ним сприймалася як найзухваліше безчестя» (Яковенко, 2002, с. 137). У Середньовіччі вважали «нечистими» усі заняття, пов'язані з кров'ю і трупами: драчів, могильників і, звісно, катів – найупослідженішу категорію тих, хто, з погляду сучасників, був приречений на зневагу. Почуття огиди й страху до ката виражалося в тому, що що «він мусив мешкати на відстані від інших городян, не мав права зайти до церкви, дискримінації зазнавала і його родина, кат здебільшого не мав власного імені – він просто *мистр* (майстер). Хоча, бувало, консисторія позитивно розглядала прохання катів сповідатися і причащатися, не заходячи до храму, мовляв: “Кат нікого не судить, не страчує невинного, а хіба засудженого”. Однак миряни саме поняття страшного, протиприродного вбивства окреслювали характерним слівцем *мистровати*» (Яковенко, 2002, с. 138). У Середньовіччі евфемізмом до слова *кат* була також назва *малодобрий* (Мельник, 2002, с. 31).

Пам'ятки української мови підтверджують подану вище думку: *выдаютъ мещане доходы тыѣ на сторожи на кликуна и на мистра* (Київ, 1552 ОКЗ 38); *Якожь кгда... Станислав балверчикъ и Ганна столярка, отъ мистра на екъзекуцыю были выведены, там же она Ганна столярка, за тотъ выступокъ заплату взяла и презъ мечъ есть скарана... а Станиславъ балверчикъ, не ведати, если за якимъ уфолгванемъ мистровымъ, чили за припадкомъ якимъ не стягъ, толко у шии ображонъ, съ пляцу живо увошоль* (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 8/III, 475).

Целюрикь. Сучасні українці помилково асоціюють цирульників із перукарями, адже в давнину вони були спеціалістами-медиками

широкого профілю, а перукарське ремесло здобували паралельно з лікарським. Учених лікарів можна було перерахувати на пальцях однієї руки, а їхні послуги були доступними тільки для заможних, тимчасом як звичайні люди користувалися послугами цирульників-хірургів. Про ситуацію у тогочасній українській медицині писав Климентій Зиновіїв у вірші «*О докторя(х), и цѣлюрика(х)*»: *Велми и докторство є(ст) потрібно на свѣтъ: же ко(ж)дыи бы доктора хотѣль собѣ мѣти. Аже о ихъ нужно, же мало ихъ бываетъ: кромѣ великъ сенато(р) где доктора тримаєть. I не тылко оскудно о докторовъ мудрыхъ: але и о простыхъ цѣлюриковъ немудрыхъ* (XVIII ст. Картотека Тимч.).

До східних слов'ян слово *цируликъ* прийшло з польської мови (Siatkowski, 2004, с. 98); пор.: старопольське *chirurg, chirurgic, cyrulik* 'лікар, медик' уже активно вживалося в медичних трактатах XVI ст. (Jankowiak, 2006, s. 30).

Назва *цѣлюрикъ*, як свідчать пам'ятки, була використовувана від I половини XVII ст. і стосувалася людини, яка виконувала деякі хірургічні операції (лікувала переломи кісток, вправляла вивихи, виривала зуби та ін.): *Якъбы хто будучи на што хорымъ, а казавши целюрікови апертуру чинити, мужне и терпливе боль оныи без тревоги и киданяся, гамуючи самого себе зносиль* (Вільна, 1627 Дух.б. 60); *четыри шроты Онисимовъ Палчикови лѣвую руку погрухотали и порвали так, же целюрики еи улѣчити не могли* (1665 Картотека Тимч.); *а раннихъ [яничаровъ] целурикамъ Сѣчовимъ... лѣчити приказало [войско Запорожское]* (XVIII ст. Картотека Тимч.).

У Картотеці «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» знайдено одну цитату-ілюстрацію використання у староукраїнській мові слова *целюриковъна* 'донька цирульника' та складеного найменування *водка цирулицкая* на позначення лікувального засобу: *Водка цирулицкая на всякіє рани вредоватіє. Взятъ водки бабчаной з квати, галуну утертого, меркурій sibletanawanego, обоихъ по польлота, змѣшай на єдинъ разъ, колотитъ надобно чрезі чверть години, и ховай, а якъ потреба укаже, вмочай хустку або плаъ, сушитъ и гоитъ скоро* (XVIII ст. Картотека Тимч.).

У староукраїнській мові функціонувало слово *балберъ* (*балверъ*,

барверь) – «хірургічний синонім» слова *целюрикь*. Назва *балберь* запозичена з польської мови (польське *balwierz* ‘цирульник, фельдшер’). Адаптацію запозиченого слова детально дослідив етимолог Анатолій Непокупний (Непокупний, 2001, с. 35–46). Українські пам’ятки, як бачимо, чітко відображають цю адаптацію. Насамперед треба зауважити, що найраніше засвідчено назву *барберство* ‘послуги цирульника’ (дет. див.: Дидик-Меуш, 2008, с. 94).

На позначення лікаря-цирульника існувала форма *барверь*, яку вдалося виявити в «Описі Волинського замку»: *Ремесники Кравъцовъ в мeste господарей домовыхъ є... барверь одинъ* (Володимир, 1552 ОВол.3. 201 зв.). Наступні цитати вибрано переважно з пам’яток, писаних на Волині, де і вживалися численні варіанти *балберь*, *балверь*, *балбѣрь*, *балвѣрь*: *а кгда... обачили, же балбѣрь Горуховский не можетъ ему досыть учинити и помочи, послали по лепшого балбѣра* (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 375); *Бо и барвѣрь кгда бы хорого во єдинъ день лѣчилъ а в други занедбалъ, мѣсто злѣченя в болюую бы хоробу его приправиль* (Львів, 1587 ЛСБ 87) та ін.

Тоді ж засвідчений також демінутив *балверчикъ* (*балвирчикъ*) у двох значеннях – ‘перукар, цирульник’ (*самъ отецъ владика... взявши ножици, голову на чотыри стороны самъ стрыгъ, а потомъ балвирчикови... стрычи казалъ* (Володимир, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 312)) і ‘помічник або учень перукаря (голяра)’: *оного безъ виелякоє причины оголилъ и балверчикови потомъ казалъ голити* (Володимир, АрхЮЗР 1/VI, 339).

Оминувши літературну українську мову, назва *балверь* збереглася в гуцульських говірках: назви *байбірник* ‘шептун’, *байбірниця* ‘шептуха’, *байбірництво* ‘замовляння’, *байбірничити* ‘замовляти’ (за матеріалами Картотеки «Словника гуцульських говірок») виникли внаслідок злиття питомої діалектної лексеми *бай* ‘замовляння’ та давньої іншомовної лексеми *балвир* ‘лікар, цілитель’ (Вакалюк, 1974, с. 6).

На початку ХХ ст. народна (неофіційна) медицина та офіційна медицина співіснували паралельно, а хворий міг звернутися як до дипломованих медиків, так і до баб-повитух. Однак офіційна медицина усе відчутніше наступала, народних лікарів відкрито ганьбили, а їхнє

ремесло нищівно критикували.

Доктор Євген Озаркевич у доповіді на Першому загальному засіданні проствітньо-економічного конгресу 1909 року у Львові стверджував, що роботу санітарної служби здоров'я (до неї належать лікарі, ветеринари, повитухи, дезинфектори) в краї гальмують два чинники: 1) «неохота наших людей до не раз навіть корисних порад санітарних властей, дотримання старих звичаїв і розумних аргументів»; 2) «служба здоров'я складається здебільшого з осіб чужої нам національності, через те довіра до неї набагато слабша, як цього вимагає потреба» (Озаркевич, 1999, с. 190). Отож «народ мусить знайти з себе потрібну кількість інтелігентних сил, що вийшли кість з кості, з дитинства знають його життя-буття та будуть мати повне розуміння потреб селян, а вживаючи рідну мову, будуть мати у них найбільше довір'я», тобто «треба домагатися відкриття відповідних шкіл з нашою рідною мовою, котрі б давали кількість відповідних заводових сил, ці люди могли б зайняти згодом усі місця громадських функціонерів служби здоров'я, у зв'язку з цим утвориться можливість синам народу здобувати відповідні посади, які забезпечили б згодом такий стан гігієнічних відносин, який вже є в інших державах і краях [...]». Населення не повинне користуватися послугами різних шахраїв, що прагнуть лише до зиску, як-от: ворожбитів, баб-шептух, цирульників тощо» (Озаркевич, 1999, с. 191–192).

У своїх переконаннях доктор Євген Озаркевич не був самотнім. За «освічених і добре вишколених медиків» виступали й інші відомі діячі. Доктор Сильвестр Дрималик констатував: «Всесвітня війна забрала нашої країні дуже багато лікарів. Одні загинули на полі битви, ще більше впали жертвою свого обов'язку в часі пошестий. Єсть в нас повіти, де на просторі кількадесяти кілометрів вздовж і поперек немає ні одного лікаря, тож населенє в случаях недуг мусить удаватись за поміччю, як давними часами, до різних *знахорів, ворожбитів, дурисвітів*, що людей визискують та хорих запропащують! Ту отже доконче потреба правдивої науки і просвіти!» (Дрималик, 1921, с. 3).

Сьогодні незаперечний авторитет мають дипломовані лікарі. Проте й донині, зауважує етнограф Зоряна Болтарович, у сучасних родильних

обрядах Західного Полісся присутня баба-повитуха (Болтарович, 1990, с. 43): у селі Великий Обзир на волинському Поліссі до лікарні за породіллею, окрім чоловіка й рідних, обов'язково йде повитуха (старша, досвідчена жінка, переважно родичка), яка приймає дитину з рук медперсоналу і передає її батькові.

Система медичної лексики (зокрема й назви осіб, що лікують хворих) відображена в давніх українських лексиконах, як-от: «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596), «Лексикон латинський» Арсенія Корецького-Сатановського та Єпіфанія Славинецького (1642), «Лексикон латино-слов'янський» Івана Максимовича (1718–1724). Вона є невід'ємною частиною численних рукописних травників, лікарських порадників, поширених в Україні від кінця XVI ст. Це свідчить і про формування української медичної термінології, і про розвиток наукового стилю української мови та його науково-популярного жанру.

Література

- Болтарович З. (1990). Народна медицина українців. Київ.
- Вакалюк Я. (1974). Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття. Ужгород.
- Ганіткевич Я. (2004). Історія української медицини в датах та іменах. Львів.
- Дидик-Меуш Г. (2008). Українська медицина. Історія назв. Львів.
- Дрималик С. (1921). Порадник лікарський у всіх недугах людей. Львів.
- Картотека «Історичного словника українського язика» за ред. Є. Тимченка // Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ (м. Львів).
- Картотека «Словника гуцульських говірок» // Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ (м. Львів).
- Картотека «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» // Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ (м. Львів).
- Коваль А. (1986). Слово про слово. Київ.
- Мельник Б. (2002). Вулицями старого Львова. Львів.
- Непокупний А. (2001). «Реєстр Війська Запорізького 1649 р.» як словник, покладений на карту // Українська мова, № 1.
- Озаркевич Є. (1999). Недуги пошесні. Порадник гігієнічно-лікарський. Львів.
- Передрієнко А. (1984). Лікарська та господарські поради XVIII ст. Київ.
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (1994–2022). Відпов. ред. : Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів. Вип. 1–18 (видання не завершене).
- Яковенко Н. (2002). Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ.
- Jankowiak L.A. (2006). Słownictwo medyczne S. Falimirza. Warszawa. T. II.
- Siatkowski J. (2004). Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim

atlasie językowym. Warszawa.